

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th April, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

NUTQ, O'QISH VA SAVODGA TAYYORGARLIK

Abduqayumova Farog'atxon Komilovna

Davlatobod tumani 23-sonli DMTT

"Qo'ng'iroqcha" nomli 3-katta guruh tarbiyachisi

Annotatsiya:

Ushbu "Nutq, o'qish va savodga tayyorgarlik" yo'nalishi bo'yicha rivojlanish ko'rsatkichlarini bolalarda rivojlantirishda ta'limiy o'yinlar, amaliy mashqlardan foydalanish mavzusida, ilk yoshlardagi va maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyachisining bolalarga ularning o'z ona tilini o'rgata olish qobiliyati nutqining rivojlanishi uning kasbiy tayyorgarligining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi

Kalit so'zlar: Nutq, diaologik muloqot, monolog, antinomiya, tovush

Maktabgacha yoshdagi katta bolalar nutqining vazifalari turlichadir. Nutqdan atrofdagilar bilan aloqa o'rnatishda, o'ziga, o'z ishlariga va kechinmalariga diqqatni jalb qilishda, bir-birini o'zaro tushunishda, sherik xulqiga, uning fikri va hissiyotlariga ta'sir ko'rsatishda, o'z faoliyatini tashkil etishda, o'yindagi o'z o'rtog'ining harakatlarini muvofiqlashtirishda foydalaniladi. Nutq atrof-muhit haqidagi muhim bilim manbai, tabiat, narsalar va odamlar dunyosi haqidagi tasavvurlarni qayd etish vositasi, bilish faoliyati vositasi bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning nutqi shuningdek, ob'ektiv aloqalarning o'ziga xos soxasi sifatida namoyon bo'ladi, u bularni so'z, tovush, qofiyalar va fikrlar bilan o'ynab turib anglaydi.

O'zining amaliy, bilish va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun bola mavjud barcha vositalardan, vaziyatdan kelib chiqib erkin bildirilgan fikrlardan, nonutqiy vositalardan (imo-ishoralar, yuz ifodasi, harakat) va matnli nutqdan (foydalanilgan vositalar asosida tushunarli bo'lgan) foydalanadi. Nutqning barcha turlari va shakllari til shaxsining takrorlanmas individual qiyofasini yaratgan holda o'zaro hamjihatlikda mavjud bo'ladi.

Dialogni rivojlantirish nafaqat shunchaki nutqning muayyan kompozitsion shaklini o'zlashtirish, balki bolaning ijtimoiy va shaxs jihatdan shakllanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dialogik muloqot nafaqat aloqa (intellektual mazmun) va o'z manfaatlariga yo'nalishni, balki sherikning nuqtai-nazarini, uning qiziqishlari, istaklari, kayfiyatini hisobga olishni ham ko'zda tutadi. Bolalar bunday

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th April, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tajribani kooperativ tusdagi faoliyat (birgalikda yasash, chizish, jamoa o`yinlarini o`ynash) natijasida to`playdilar. Tengdoshlari bilan muloqot qilishda bola nutqi mazmundorlikka (muloqot vaziyatidan qat`iy nazar mazmun faqat til vositalaridan foydalanish orqaligina tushunarli) ega bo`lishi isbotlangan.

Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning dialogik muloqoti negizida nutqning yangi shakli – monolog tug`iladi va shakllanadi. U bolaning o`z fikrlari, his-tuyg`ulari, atrof-muhit haqidagi bilimlarini o`rtoqlashish istagi oqibatida vujudga keladi. Bunda nutq qisqa hikoya shakliga ega bo`ladi. Hikoyada albatta bolani lol qoldirgan va uni hayajonga solgan biron-bir qiziq hodisa (tabiat qo`ynidagi qiziqarli uchrashuv, ukasning kulgili harakatlari va h.k.) aks etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar tanish ertaklarni, multfilmlar mazmunini aytib berishni, o`qiganlarini so`zlab berishni xush ko`radilar.

Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning eng muhim yutug`i – jaranglayotgan nutqqa qiziqishning shidda bilan rivojlanishi, til faoliyatini eng oddiy anglashning shakllanishidir. So`zga nisbatan lingvistik munosabat dabdurstdan tovush, qofiya, mazmun bilan o`tkaziladigan o`yinlarda, so`z ahamiyati haqidagi savollarda, ularning jarangdorligi va mazmunida ko`rinadi. Til voqeligini anglash uning barcha tomonlarini – fonetik, leksik, grammatik tomonlarini qamrab oladi. So`zga nisbatan ongli munosabat lug`atni takomillashtirishga (antonimlar, sinonimlar, ko`p ma'noli so`zlarni tushunish), nutqning tovush madaniyatini rivojlantirishga (tovush talaffuzi, tinglash qobiliyati, intonatsiya ifodaviyligi), nutqning grammatik to`g`riligini shakllantirishga (morfologiya, so`z yasash, sintaksis), ravon nutqni rivojlantirishga ta'sir ko`rsatadi.

Lug`atni rivojlantirishda uning sifat jihatidan takomillashtirilishi oldingi o`ringa chiqadi. Bu antonimiya (o`tkir-o`tmas, achchiq-chuchuk), sinonimiya (o`tkir, uchkir, charxlangan), ko`p ma'nolilik (o`tkir pichoq, achchiq qalampir, o`tkir til) kabi hodisalarni tushunish va ulardan nutqda faol foydalanishga taalluqlidir. Bolalar tabiat hodisalari, narsalar, insonlarning hatti-harakatlarini taqqoslashda turlicha va umumiy xususiyatlarni ajratishni hamda aksil va yaqin ma'noli so`zlar, qiyoslashlar, aniq fe'llar, o`xshatishlar yordamida ularni nutqqa olib kirishni o`rganadilar. So`z yasashda sinonim yoki antonimni tanlab olish usullari bolalarni ko`p ma'noli so`zlar bilan tanishtiradi. Buyumlar funktsiyalarini taqqoslash asosida umumlashtiruvchi nomlar shakllanadi (hayvonlar, idish-tovoqlar, transport va h.).

Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash shuningdek, til voqeligini eng oddiy tarzda anglashni shakllantirish bilan o`zaro bog`liqdir. Maktabgacha yoshdagi

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th April, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

katta bolalar soʻzlar, tovushlar, qofiyalar (pomidor-koridor) faol oʻynaydilar. Ular soʻz jaranglashidagi umumiy va turlicha tovushlarni belgilay oladilar, artikulyatsiya yoki akustik jihatdan yaqin tovushlarni (S-Sh, S-Z, S-S) farqlashga qodirlar, she'r, maqol yoki tez aytishdagi 4-5 ta soʻzda uchragan tovushlarni belgilay oladilar. Bolalar aralash tovushlardan iborat boʻlgan tez aytishlarni aniq talaffuz qilishni mashq qilishni, ularni turli tezlikda, turli ovoz balandligida va turlicha ohanglarda aytishni yoqtiradilar.

Maktabgacha davrdagi katta yoshda nutqning grammatik jihatdan toʻgʻriligini shakllantirish nutqqa nisbatan tanqidiy munosabatning paydo boʻlganligi va rivojlanganligi, aniq va toʻgʻri gapirishga intilish bilan bogʻliqdir. Toʻgʻrilikka intilish grammatikaning barcha sohalarida, ya'ni – morfologiyada (shaklning aniq shakllanishida, koʻp turdagi shakllarni oʻzlashtirishda), soʻz yasashda (non uchun - nondon, tuz uchun - tuzdon), sintaksisda (ogʻzaki nutq tuzilmasini bartaraf etish: «va» bogʻlovchisini koʻp marta qoʻllash orqali gapni «choʻzish» hamda bir gapda toʻgʻridan-toʻgʻri va bilvosita nutqni aralashtirib yuborish) paydo boʻla boshlaydi. Nutqning grammatik toʻgʻriligiga intilish bola hayotining ettinchi yilida roʻy beradi. Besh yoshli bola hali ham ishtiyoq bilan grammatik shakllarni oʻynaydi va aynan soʻz bilan amalga oshirilayotgan ana shu sinovgina nutqning grammatik toʻgʻriligini yanada rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratadi. Lugʻatni rivojlantirish, nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, grammatik toʻgʻrilikni shakllantirish ravon nutq tuzish usullarini oʻzlashtirish (bogʻlovchilar, oʻrin-hol, leksik takrorlashlar, sinonimlar yordamida gaplarni bogʻlash vositalari; tavsiflash, bayon qilish tuzilmasi) bilan uzviy bogʻliqdir. Koʻp turdagi vazifalarni bajarish munosabati bilan dialogik nutq negizida rivojlangani holda nutqning barcha jihatlari tilni anglashni shakllantirishga toʻgʻridan-toʻgʻri bogʻliq holda boʻladi hamda buning uchun bolaning katta bilan muayyan shakldagi muloqot turiga muhtoj boʻladi. Bu nafaqat tashqi dunyo va boshqa odamni anglashga, balki tilning oʻzini, uning tuzilishi va faoliyat yuritishni anglashga ham yoʻnaltirilgandir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati

1. D. R. Babayeva "Nutq oʻstirish metodikasi" T-Fan va texnologiyalar 2009yil.
2. D.R. Babayeva "Nutq oʻstirish nazariyasi va metodikasi" oʻquuv Qoʻllanma TDPU 2017yil.
3. Q . Shodieva "Maktabgacha yoshdagi bolalarni toʻgʻri talaffuzga oʻrgatish" T - "oʻqituvchi" 1995y.
4. M. Asqarova "Kichik yoshdagi bolalar nutqini oʻstirish" T- " Oʻzbekiston".

